

Suur-Novgorodin *patvaska*

Teoksessaan Slaavilaisperäinen sanastomme JALO KALIMA on verrannut karjalan sanaa *patvaska* 'puhemies' (LÖNNROT 'brudanförare, som under brölloppet bevarar brudparet för alla illvilligas stämplingar; talman') venäjän sanaan *podvójskij* (vanh. kirjall.) 'das Gerichtsbote; der Exekutor'. Samalla hän on huomauttanut: »Siinä, että häiden ohjemiehen nimitys on saatu toisesta käsittepiiristä, oikeuslaitoksen alalta, ei pitäisi olla mitään oudostuttavaa, vrt. *valtesmanni* 'nimismies', murt. 'häiden puhemies'».

Kaliman yhdistelmä on kaiketi tunnut SKES:n toimittajista epävarmalta, koskapa (III 506) se on varustettu kysymysmerkillä ja vaihtoehdoksi on ajateltu ven. sanaa *podvózčik* 'kuljettaja' [vrt. edelleen *patvoosa*, *patvotta* 'ajomies, kuljettaja']. Kaliman etymologia ei ehkä ilman muuta tyydytä kriittistä kielentutkijaa, sillä ensinnäkin venäjässä sana *podvójskij* ei näy esiintyvän häiden toimihenkilön nimityksenä ja toiseksi *patvaska* tunnetaan suppealla kielialueella, lähinnä vain Vienan Karjalassa, mistä se on tullut Kalevalaankin:

»Jopa nyt emännän kiitin,
Vuotas kiitän *patvaskani!*
Ken on pantu *patvaskaksi,*
Ken otettu oppahaksi?
Kylän paras *patvaskana,*
Kylän onni oppahana.» (25. runo, säkeet 563—568)

Karjalan kielen kokoelmissa sanasta on seuraavat merkinnät: *padvaška* 'sulhasväen johdattaja häissä' (Rukajärvi 1897), *patvaška* 'puhemies' (Vuokkiniemi 1925), 'toimihenkilö häissä' (Vuokkiniemi 1893), kosjojaisissa *patvaška* stuaattie lykkyäy 'k. *p.* koettaa puhua mahtipontisesti' (Vuokkiniemi 1933), *pačvaška* 'häämenojen ohjaaja' (Kiestinki 1929), *patvaska* 'juohtomies, puhemies' (Jyvöälahti 1894), 'häämenojen johtaja' (Vuokkiniemi 1925).¹ Suomen puolelta on *p*:sta vain yksi tieto, Kuusamosta, jossa sana voi olla karjalaisperäinen (ks. VEIKKO RUOPPILA Karjalaisia sanoja Vanhassa Kalevalassa, Vir. 1964; levinneisyyskartta s:lla 23). Äänteellisesti karjalan muodot eivät täysin vastaa ven. originaalia: *j*:n kato kaipaisi selitystä, samoin liudentuneet dentaalit. Toisen tavun *a* painollisen *o*:n vastineena viittaa sanan varhaiseen lainautumiseen (vrt. Kalima, mts. 31). Äänteellisistä vaikeuksista huolimatta luulen voivani osoittaa, että esitetty etymologia on oikea. Sitä varten on syytä luoda katsaus muinaisen Novgorodin historiaan ja tarkastella eräitä kirjallisia muistomerkkejä, joissa sana *podvójskij* esiintyy.

Vuonna 1964 ilmestyi tanskalaisen slavistin KNUD RAHBEK SCHMIDTIN tutkimus

¹ FT Heikki Leskinen on huomauttanut minulle, että *s*:lliset variantit voivat perustua kerääjien huolimattomuuteen.

Soziale Terminologie in russischen Texten des frühen Mittelalters (bis zum Jahre 1240), jossa tekijä on ansiokkaasti selvittänyt lähes 200:n muinaisvenäläisen yhteiskunnallisen termin merkitykset ja niiden historian. Teoksessa ei käsitellä sanojen etymologista puolta. Schmidtin mukaan mven. *podvojskajb* on tarkoittanut Novgorodin Venäjällä 'ein mit militärischen Aufgaben betrauter Mann von ziemlich niedrigem Rang' (mts. 499). Läpikäymissään teksteissä hän on tavannut kyseisen termin vain kahdesti, ja kummassakin tapauksessa lähteenä on ollut *Novgorodin I kronikka (Pervaja Novgorodskaja letopiš)*. Ensimmäinen tieto koskee erästä Osip-nimistä podvojskia, jonka mainitaan kaatuneen v. 1200 taistelussa liettualaisia vastaan, ja toinen podvojski Oldania, joka sai surmansa v. 1231 lähellä Mosalskin kaupunkia (Schmidt, mts. 251 ja 271).

Kronikan tietojen ja muun vertailuainceiston nojalla Schmidt päätyy siihen tulokseen, että podvojskit ovat olleet 1200-luvun alussa vähäarvoisia sotapäälliköjä, joilla ei ole ollut juridis-hallinnollisia tehtäviä; useat tutkijat ovat nimittäin otaksuneet, että podvojskit ovat olleet jo noihin aikoihin myös oikeuslaitoksen toimihenkilöitä. Viimeksi mainittua käsitystä saattaa nähdäkseni tukea *Codex Hypatianuksen* (XV vs.) kuvaus Kijevin suuriruhtinaan Izjaslav Mstislavičin saapumisesta Novgorodiin v. 1148. Kaupunkilaisten otettua hänet vastaan »suurella ilolla» hän yhdessä poikansa Jaroslavin kanssa päätti järjestää näille suuret pidot: » . . . poslasta [duaali] *podvoiskēi* [eräässä toisessa kopiassa turmeltuneessa ven.-ksl. asussa: *podvoiskya*] *i biričb* po ulicamъ klikati zovuči kъ knjazju na občb . . . » | »he kaksi lähettivät podvojskit ja biričit kaduille kutsumaan [kansaa] juhla-aterialle . . . » (*Polnoje sobranije russkih letopisej*² II, SPb. 1908, 369). Koska podvojskit on tässä mainittu ensin, voidaan olettaa, että he olivat virka-asteikossa biričien yläpuolella. Kun tiedämme että biričit toimivat Novgorodissa oikeuslaitoksen palveluksessa (*biričb* 'unterer Angestellter beim Gerichtswesen Nowgorods'; ks. Schmidt, mts. 470), herää kysymys, eikö podvojskillakin ole voinut olla joitakin tehtäviä oikeuslaitoksessa, kuten esim. kansankokouksen eli vēčen päätösten kuuluttaminen.

Joka tapauksessa ainakin 1300-luvulla podvojskien virkatehtäviin on kuulunut posadnikin ja vēčen päätösten kuuluttaminen ja niiden toimeenpaneminen samoin kuin oikeuden päätösten ja haasteiden perilletoimittaminen. Siitä on olemassa eililaisissa gramotoissa runsaasti tietoja (ks. esim. *Gramoty Velikogo Novgoroda i Pskova*, M.—L. 1949, n:ot 88, 94, 97, 111, 279 (vuosilta 1315—1470).

1400-luvulla podvojskit eivät ilmeisesti olleet mitään pikkuvirkamiehiä, koskapa heitä käytettiin »lähettiläinä» eli neuvottelijoina. Niinpä Pihkovan II kronikassa on kiintoisa tieto siitä, että v. 1471 »novgorodilaiset olivat lähettäneet veljensä Pihkovan luo lähettiläänsä, nuoremman pajarin, podvojskin . . . » | »novgorodci prislaša svojego posla, moložsogo bojarina, *podvoiskogo*, k svojemu bratu Pskovu . . . » (*Pskovskije letopisi* II, M. 1955, 55; vrt. s. 142 (v. 1456) ja 211 (v. 1477).

On luultavaa, että kyseinen termi oli kulkeutunut Novgorodista Pihkovaan. Vanhimmat tiedot ovat sieltä vasta 1400-luvulta. Sanalla tarkoitettiin, Novgorodin käytännön mukaan, oikeus- ja haastemiestä.

Etymologiamme kannalta on erinomaisen tärkeätä, että joissakin pihkovalaisissa lähteissä sana esiintyy myös asussa *podvoskoi*: »A kotorije pristavi, knjažei čelovek ili *podvoskoi*, ili pskovitin, a pojedet čeloveka pozvat' na sud, ili roskovat', ili skovati, a jezd imat' na 10 verst denga.» | »Jos jotkut oikeudenpalvelijat, olipa kysymyksessä ruhtinaan mies tai (kaupungin) *podvojski* tai (muu) pihkovalainen, lähetetään (riitapuolien tai todistajien) haastamiseksi oikeuteen samoin kuin kahleiden panemista tai poisottamista varten, niin ottakoot kyytirahaa yhden denga kymmenestä virstasta» (suomennos A. A. Ziminin tulkinnan mukaan; ks. *Pamjatniki prava feodalno-razdrobленноj Rusi XII—XV vv.*, M. 1953, 295, 315). Samassa Pihkovan lakikirjassa vuodelta 1397 (*Pskovskaja sudnaja gramota*) sana *podvojskij* tavataan kirjoitusasussa *podvoskoi* [= *podvoskoj*] vielä kolme kertaa (s. 292: *podvoskim*; 293: *podvoskoi*; 296: *podvoskimi*). Ziminin mukaan (mts. 414) sanan merkitys on 'oikeuden ja hallinnon asiamies'.

Lainkäyttöön kuuluvana sana tunnettiin luonnollisesti myös Novgorodin feodaalitasavallan periferia-alueilla. Vienen lakikirjassa vuodelta 1397 (*Dvinskaja sudnaja gramota*) sana tavataan, kuten edellä mainitussa Pihkovan lakikirjassakin, asussa *podvoskoi*: »A kto na kogo čelom bjet, dvorjane i *podvoskije* pozovut k sudu . . . » | »Jos joku esittää kanteen jotakuta vastaan, (ruhtinaan) hoviin kuuluvat ja *podvojskit* haastakoot (hänet) oikeuteen . . . » (Akty, sobr. v bibl. i arh. Ross. Imp. Arheogr. kom. AN I, n:o 13).

Moskovan juridisissa teksteissä sana tavataan vasta 1400-luvun jälkipuoliskolla, ja sen ensiesiintymä heijastaa nimenomaan Novgorodin oloja. Vasili II, joka näyttää noudattaneen Novgorodin valtapiirissä asuviin »moskoviitteihin» nähden tietynlaista immuniteettipolitiikkaa, soi v. 1456 Ilmajärven eteläpuolella sijaitsevan Staraja Rusan »venäläisille apajakunnille» osittaisia vapautuksia sikäläisen »venäläisen» julkisen vallan alaisuudesta ja eräistä veroista. Gramotassaan Vasili II antoi määräyksen, jonka mukaan »venäläiset *podvojskit*» eivät saaneet haastaa apajakuntien jäseniä oikeuteen (» . . . ni *podvoiskim* rus^{skim} ih ne pozyvati . . . »); tuomiovalta kuulukoon tästä lähtien itselleen Vasilille tai hänen käsynhaltijalleen (*naměstniko*) [ks. *Pamjatniki prava Feodalno-razdrobленноj Rusi XII—XV vv.*, M. 1953, 199—200, 207—208]. Moskovalaisessa vuoden 1497 lakikirjassa (*Sudebnik 1497 g.*) *podvojskilla* tarkoitetaan kuten Novgorodissakin oikeudenpalvelijaa: »A *podvoiskym* pravago destjatka 4 dengi, a imati na vinovatom že . . . » | »*Podvojskit* perikööt syylliseltä 4 dengaa maksuna jutun uudesta käsittelystä korkeammassa oikeusinstanssissa . . . » (*Sudebniki XV—XVI vekov*, M.—L. 1952, 28).

Esitetyn aineiston nojalla voidaan päätellä, että 1) 1100—1200-luvulla *podvojskit* olivat Suur-Novgorodissa jonkinlaisia alisotapäälliköjä, lähinnä tuhannenpäämiehen (*tyjač^{bsk}o**ž**b*) apulaisia; on mahdollista, että heille kuului myös joitakin juridishallinnollisia tehtäviä; 2) 1300—1400-luvulla he olivat sekä Novgorodissa että Pihkovassa tuomioistuinten ja hallinnon edustajia, ja heitä saatettiin käyttää tietyin edellytyksin (jos esim. *podvojskin* virassa oli pajari) myös diplomaattisissa tehtävissä; 3) 1400-luvun jälkipuoliskolla Novgorodin kukistuttua v. 1478 *podvojskin* virka ja

nimitys häviävät Pohjois-Venäjältä, mutta ne tunnetaan Moskovassa ainakin vielä v. 1497.

On otaksuttavaa, että näin keskeisellä termillä on ollut hyvät edellytykset lainautua ims. taholle. Joutuivathan Suur-Novgorodin asukkaat usein tekemisiin 'patvaskan' kanssa, joka lienee saapunut kaukaisillekin syrjäseuduille lukemaan julki käskyjä ja haastamaan rikoksen tielle langenneet alamaiset oikeuteen. Sana on vain sitten tarpeettomana kadonnut. Näinhän on käynyt venäjässäkin. Ukrainassa sanaa ei tunneta. M. A. BRICYNIN mukaan termi on esiintynyt 1300- ja 1400-luvulla joissakin valkovenäläisissä ja ukrainalaisissa grammoissa (*Iz istorii vostočno-slavjanskoj leksiki*, Kijev 1965, 52—53). Tekijä arvelee, että sanan kotiutumista ns. *rusškaja movaan* oli edistänyt puolan kielen *podwojski* ja *wojski*. Vanhassa puolassa jälkimmäinen on tarkoittanut virkamiestä, jonka tehtäviin kuului valvoa yleistä järjestystä liikekannallepanon aikana, ja edellinen wojskin apulaista, eräänlaista lähettiupseeria (P. DUBROWSKI *Dokładny słownik języka polskiego i ruskiego*, Warszawa 1886, 453, 724; A. BRÜCKNER *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927 selittää kummatkin sanat lat. termillä 'tribunus'). Puolan kielen vaikutuksesta molemmat sanat ovat vielä viime vuosisadan keskivaiheilla kuuluneet eräiden valkovenäjän murteiden sanavarastoon: *wojski* 'eversti', 'sotilashenkilö', *padwojski* 'everstiluutnantti' (I. NOSOVIČ *Slovar' belorusskogo narečija*, SPb. 1870, 63).

Sanan etymologiaa ei ole perusteellisesti käsitelty slavistisissa etymologisissa sanakirjoissa. Kalima (mts. 135) on arvellut, että ven. sana olisi kenties lainattu puolasta (*podwojski* 'Gerichtsfron'). Tämä on tuskin luultavaa, sillä ven. termi on hyvin vanha. Yhtä hyvin voitaisiin olettaa päinvastaista lainautumista. Mven. *podwojskŕjŕb* *'alisotapäällikkö' saattaa olla johdos substantiivistuneesta adjektiivista **wojskŕjŕb* [*'sotapäällikkö']; sen eteen on tullut prefiksi *podŕ* 'ali-'.

Karjalan *padvaškan* etymologiaa ajatellen voitaisiin tietysti olettaa, että se palautuu 1200—1300-luvun mven. muotoon *podwojskoj* (< *podwojskŕjŕb*; sanansisäisten heikkojen jerien kadosta ks. V. KIPARSKY *Russische historische Grammatik I*, Heidelberg 1963, 98, 153), jolloin *j*:n heittyminen olisi tapahtunut ims. taholla ja aiheuttanut samalla *d*:n liudentumisen. Mutta meidän on otettava huomioon Vienan ja Pihkovan kielimuodoissa tapaamamme variantti *podvoskoi* (XIV—XV vs.). Karjalan *padvaška* antaa aiheen siihen oletukseen, että kirjoitusasustaan huolimatta kyseinen ven. muoto on elävässä puheessa ääntynyt *podvoskoj*, ts. siten, että *s* oli sekundaarisesti liudentunut. Tätä oletusta tukee mm. eräästä häälaulusta löytämäni esimerkki. Aikaisemmin on tullut jo mainituksi, että *podwojskij* on venäjältä kadonnut eikä sitä tavata laisinkaan häiden toimihenkilön nimityksenä. Venäjän murreleksikot eivät tunne koko sanaa, ja esim. Daľin sanakirjassa se mainitaan vain arkaismina. Joutuessani erään tutkimukseni yhteydessä käymään läpi suuren määrän ven. hääkuvauksia ja -lauluja olen vain y h d e n ainoan kerran tavannut sen *podrúž'jen*, sulhasen saattajan apulaisen synonyymina. Sanan on merkinnyt muistiin ORDIN ent. Vologdan läänin (nyk. Arhangel'skin alue) Solvyčegodskin kihlakunnassa (v. 1883). Laulussa on mm. seuraavat säkeet:

Ješšë by prikazali zasvëtit
 Šviču salnuju, i nam' posvëtit
 Štëb'
podvoskomu piva ne prolit.
 (*Živaja Starina* 1896: 1, 97)

Käskisittepä vielä syyttämään
 Talikynttilän ja meille tietä valaisemaan,
 Jotta
 'patvaska' ei kaataisi olutta maahan.

Sanan lainautuminen takaisin karjalasta venäjään Kotlaksen murteeseen on tuskin mahdollista, vaan se on nähdäkseni säilynyt perinteellisessä, vaikkakin tietysti tilaisuuteen improvisoidussa laulussa muinaisessa äänneasussa ja vanhassa sekundaarisessa merkityksessään. Tietysti voidaan ajatella, että kirjallisista muistomerkeistäkin (XIV—XV vs.) tuntemamme variantti *podvoskoi* (= *podvoskoj* tai mahdollisesti *podvoškoj*) saattaisi palautua sellaiseen ims. muotoon, jossa ven. originaalin *j*-aines oli heittynyt sanan lainautuessa ims. taholle.

Mitä kirjoitusasuun *podvoskoi* [*podvoškoj*] tulee, niin se on hyvin voinut kuvastaa ääntämystä: *podvoškoj*. 'Pehmeän merkin' *ʋ*:n osoittamatta jättäminen on ollut melko tavallista muinaisvenäläisenä aikana. Kiparsky (mts. 123) kirjoittaa: »Anderseits kann man aus den ziemlich willkürlich gesetzten *ʋ* und *ʋ* der russischen Texten nicht mit Sicherheit auf die Härte bzw. Weichheit des vorhergehenden *i n l a u t e n d e n* Konsonanten schliessen, weil auch das stets weich bleibende *|ʃ|* gewöhnlich ohne Bezeichnung der Weichheit bleibt; *вольный, Олга* für *вольный* 'frei', *Ольга* gehören zu den gewöhnlichsten Schreibungen der russischen Chroniken . . . » Edellä mainitsemissani esimerkeissä mm. sana *denʃga*, jossa *n* velaarini edellä on koko venäläisellä kielialueella säilynyt läpi vuosisatojen liudentuneena, on alkulahteissa kirjoitettu ilman pehmeätä merkkiä. Yleensä *hän* 'heikon' *ʋ*:n kato sanan sisässä on aiheuttanut entisten liudentuneiden konsonanttien depalataalistumisen kaikkien muiden 'kovien' konsonanttien paitsi labiaalien ja velaarini edessä. Tämän muinaisvenäläisen äänneläin fonettisen taustan on selvittänyt Kiparsky (ks. *Comment. Human. Litter. XXXVI*: 3, Hki 1964).

Koska *j*:n kato ei-intervokaalisessa asemassa on venäjässä hyvin harvinainen ilmiö,² otaksun, että sen on voinut tässä tapauksessa välillisesti aiheuttaa suffiksin *-(b)sk- š*-aineksen sekundaarinen liudentuminen: *podvoškoj* > *podvoškoj*.

Näin on muuten käynyt *v*:n heittyessä mainitun suffiksin edellä; vrt. *moskovʃskʃjʃ* > *moskóvskoj* (> *moskóvskoj* tai **moskóf'skoj*) > *moskóskoj* (viimeksi mainittu muoto on merkitty muistiin mm. Novgorodin, Vologdan ja Vjatkan pohjoisoven. murteista).³ Myös äänneasu *moskóvskoj* on kirjattu. Sibilantin sekundaari liudentuminen tunnetaan eräissä valkovenäjän ja ukrainan murteissa samoin kuin pohjoisovenäjän pohjois-, länsi- ja myös joissakin itämurteissa. Valkovenäjän murteissa ilmiö ei ole myöhäinen; vrt. valkoven. murt. *žen'ski(j)* < *žen'skʃjʃ* (ks. J. F. KARSKIJ *Belorusy I*, M. 1955: 280). Ukrainassa, jossa suffiksin *s* on liudentunut, kehitys on kulkenut näin: *-bšk-* > *-ʋʃbk-* > *-ʋʃk*, siis esim. **panʃskʃjʃ* > *panʃʋskʃjʃ* > *panʃʋkʃjʃ*

² Muistinvaraisena mielessäni väikky jossakin kuulemani murt. muoto sanasta *svojstvó* 'sukulaisuus' äänneasussa *svostvó*.

³ Ks. *Trudy Moskovskoj dialektologičeskoj komissii I*, Varšava 1908, 163; *Materialy dlja izučeniija velikorusskih govoroov IX*, SPb. 1910, 57, 75, 79, 109.

(ks. I. OHIENKO *Ukrajinska literaturna mova XVI-go st.*, Varšava 1930: 295). Esimerkkejä pohjoisivenäjän murteista: *pravleńskoj, gospođskoj* (Vjatka), *čar'skoj* (Kirillovsk), *dereveńskoj* (Šenkursk).⁴

Jos kirjallisissa lähteissä tapaamamme *podvoskoi* on todella ääntynyt siten, että *s* on ollut liudentunut, mihin viittaa Solvyčegodskissa tehty muistiinpano, niin sekin kelvannee karjalan *padvaškan* originaaliksi; tällöin liudennus *d*-äänteeseen on tarttunut regressiivisesti venäjän *ś*:stä. Ven. *podvośkoj* taas olisi tullut lähinnä korvatuksi muodolla *patvaska* ~ *patvaško*, jotka ovat kyllä Lönnrotin sanakirjassa, mutta eivät täysin vastaa karjalan kielen muotoja, joissa dentaali (*d* tai *t*) on liudentunut.

Voimme siis olettaa, että karjalaan sana on lainattu jostakin muinaisen Novgorodin murteesta. Kalima onkin pitänyt sitä suhteellisen vanhana lainana, joka »kuuluu ennen karjalaista *s* > *ś* -ääntenmuutosta lainattuihin sanoihin».⁵

Vaikuttaa siltä, että ven. *podvojskij* häiden toimihenkilön merkityksessä on hyvin varhain väistynyt *družkan* (< *družbka*) tieltä. Ven. *družkalla* on muuten aivan samoin kuin karj. *patvaskalla* velhon šamanistisia tehtäviä, jotka heille ovat siirtyneet sitä mukaa kuin velho on alkanut jäädä pois häänäytelmästä. Kummankin päätunnukseksi on ruoska, jolla he karkottavat pahat henget lyömällä ristinmerkkejä oviin, pöytiin, penkkeihin jne. *Družkan* edeltäjänä on ilmeisesti ollut *klēt(ь)nikō* (oik. 'kylmän hääkamarin vartija'); vrt. lyyd. *kliētnik* 'patvaska' (KUJOLA *Lyydiläismurteiden sanakirja*).

Merkityksen muutoksen kannalta — 'alisotapäällikkö, haastemies' → 'puhemies, häiden ohjemies' — kiinnitettäköön huomiota toiseen rinnakkaisilmiöön, joka samoin liittyy Novgorodin kulttuuriin. Vaaliruhtinaan (*knjazb*) ja pormestarin (*posadbnikō*) jälkeen Suur-Novgorodin huomattavin henkilö oli *tyśjačb'skōj* eli tuhannenpäämies, jolla tärkeän sotilasvirkansa ohella oli myös poliittis-hallinnollisia tehtäviä (Schmidt, mts. 510). Ensimmäisen kerran *tyśjačbista* mainitaan Novgorodin I kronikassa v. 1191 (Schmidt, mts. 205). Tämäkin virka, joka tunnettiin 1200-luvun alussa myös Kijevin Venäjällä, lakkautettiin suunnilleen samoihin aikoihin kuin *podvojskin* virka (1400-luvulla). Mutta itse sana on jäänyt elämään. Ensinnäkin *tyśjackijksi* sanottiin vielä 1800-luvulla kylien ja esikaupunkien asukkaiden valitsemia kunniavanhimpia ja toiseksi häiden toimihenkilöiden vanhinta. Tässä arvotehtävässä toimi tavallisesti sulhasen risti-isä. Hän johti sulhasen nuodeväkeä, saattoi morsiusparin kirkkoon ja toi nuoret vihiltä kotiin. Kirjallisissa lähteissä olen tavannut *tyśjackijn* ensimmäisen kerran niissä ohjeissa, jotka Iivana III oli laatinut v. 1500 toisen tyttärensä Sofian ja ruhtinas Vasili Holmskin häihin. Ohjeissa mainitaan

⁴ *Materialy dlja izuč. velikorussk. gov. IX, 29, 115, 185.* — Suffiksien *-sk-* ja *-stvo* (< *-usk-*, *-stvo*) sekundaaria liudentuneisuutta venäjässä ei tietääkseni ole tarkemmin tutkittu. R. I. AVANESOVKaan ei kiinnitä kirjassaan *Očerki russkoj dialektologii* (M. 1949) ilmiöön huomiota. Vanhan moskovalaisen koulun dialektologit ovat aikanaan olleet siitä kiinnostuneita, sillä sanastajia kehoitettiin tarkkailemaan nimenomaan *ś*:ää mainituissa suffiksissa. — Kirjakiellessä *s:n* edellä olevat konsonantit ovat aina 'kovia', depalataalistuneita (ylleisen äänneilain mukaisesti): *gorodskōj* < *goroduskōj*; yhtymä *ds* ääntyy tietysti *ts*:nä.

⁵ Muutoksesta *s* > *ś* karjalassa ks. LAURI POSTI *Remarks on the Treatment of Proto-finnic in Karelian and Veps* (SUST XCVIII, 385—391).

myös *drúžka* 'sulhaspoika'⁶, *konjúšij* 'ratsain oleva hovimies, joka vartioi nuorten makuukamaria', *korovájnik* 'hääleipien kantajat' ym. (ks. I. SAHAROV *Skazanija russkogo naroda o semejnoj žizni svoih predkov III*: 2, SPb. 1837, 20—).

Kun Iivana III:n ohjeissa nimenomaan korostetaan, että häät on vietettävä siten »kuin on ollut ikivanhana tapana, suuriruhtinas Simeon Ivanovičín [1340—1353] ja suuriruhtinas Vasili Vasil'jevičín [1425—1462] aikana», on täysi syy uskoa, että *týsjackij*-niminen häiden arvohenkilö on esiintynyt jo ainaikin 1300-luvun häissä. Sana *týsjackij* (*c* pro etymologinen *č* selittyy ns. *cókañjen* pohjalta) tunnetaan edellä mainitussa merkityksessä kaikissa itäslaavilaisissa kielissä, tosin suppeamalla alueella kuin isovenäjässä: ukr. *týsjackyj*, valkoven. *týsjacki* (*c* /*č*/ viittaa siihen, että sana on omaksettua Novgorodin-Pihkovan kulttuuripiiristä).⁷ Myös venäläiset bylinat kertovat *týsjackista* häiden päätoimihenkilönä. Bylinassa, joka kuvaa Dobrynjan vaimon häitä Alěša Popovičín kanssa, tätä häähierarkian korkeinta virkaa hoitelee itse ruhtinas Vladimir: »Išče tysečkim u Olěši da byl' Vladimer' knjas'» | »Vielä *týsjackina* oli Olěšalla Vladimir ruhtinas» (A. GRIGOR'JEV *Arhangel'skije byliny i isto-ričeskije pesni III*, SPb. 1910, 562, säe 24).

Venäläisten häiden historian kannalta tämä termi on erinomaisen keskeisessä asemassa. Otaksun, että se on siirtynyt uuteen merkitystehtäväänsä 1100—1300-luvulla, jolloin *týsjacki* on näytellyt varsin huomattavaa osaa Venäjän ja eritoten Novgorodin hallinnossa. Ovathan useat muutkin häänäytelmän päähenkilöt saaneet nimensä ruhtinaiden ja heidän hovinsa miljööstä; vrt. esim. *knjaž* 'ruhtinas; sulhanen', *knjažinja* 'ruhtinatar; morsian',⁸ *bolšije bojäre* 'suuret pajarit; sulhaspojat', *mályje bojäre* 'pienet pajarit; morsiamen miespuoliset saattajat' jne.

Eiköhän karjalan *padvaškakin* ajoitu samoille lukemille kuin ven. *týsjackij*.

Das aus Gross-Novgorod stammende Wort *patvaska*

VON IGOR VAHROS

Der Verf. untersucht den historischen Hintergrund von kar. *padvaška*, *patvaška* 'Brautwerber; Anführer der Begleiter des Bräutigams' (vgl. Kalevala, 25. Gesang, wo *patvaska* steht) sowie die Etymologie und Semantik dieses Wortes. Er verbindet es mit dem russischen Ausdruck *podvojskoj* 'unterer Befehlshaber; Gerichts- und Verwaltungsbeauftragter', der in Gross-Novgorod in der Zeit vom 11.—15. Jahrhundert vorgekommen ist. Dabei weist er nach, dass wenigstens schon im 14. Jahrhundert der *Podvojskoj* in Novgorod hauptsächlich als Verkünder und

Vollstrecker der Beschlüsse des Bürgermeisters (*posadnik*) und der Volksversammlung (*věče*) sowie als Überbringer von Gerichtsentscheidungen und -vorladungen fungierte.

Im 14. Jahrhundert wanderte der in Rede stehende Fachausdruck in der Bedeutung 'Gerichtsbote, Gerichtsvollzieher' nach Pleskau (Pskov). In Schriften des 14. Jahrhunderts aus Pleskau und Archangelsk findet man das Wort in zwei Formen: sowohl *podvoiskoi* (= *podvojskoj*) als auch *podvoskoi* (= *podvoškoi*). Vgl. »A kotorije pristavi, knjažei čelovek ili *podvoskoi*, ili pskovitin, a pojedet

⁶ Sana on lainattu mm. pohjoisvepsään: *pervii drušk* 'puhemies; 1. sulhaspoika', tämän apulaista kutsutaan *podruškaksi* < ven. *podružka*. Vepsän sanatieoista kiitän FK Reino Peltolaa.

⁷ Käännöslainana sana tunnettiin myös Laatokan karjalassa; vrt. »*Kuule sie, tuhañen vanhin | Ja vanhin kosiamies!* (SKVR XIII:2, n:o 4205; LÖNNROTIN tallentamana v. 1837).

⁸ Molemmat sanat on lainattu vepsään: *knäs* 'sulhanen', *knägi-na* 'morsian' (SUST 100 s. 133); vrt. edelleen koltanlap. *ođđ-könagaz* 'uudet kuninkaat; nuoripari' (T. I. ITKONEN Suomen Museo XLIX, 63).

čeloveka pozvat' na sud, ili roskovat', ili skovati, a jezd imat' na 10 verst denga» 'Wenn irgendwelche Gerichtsdienere, sei es ein Mann des Fürsten oder der Podvojskoj oder ein Pleskauer, ausgesandt werden, um (Parteien oder Zeugen) vor Gericht zu laden oder um jemandem Fesseln anzulegen oder abzunehmen, so sollen sie als Fahrgeld eine Denga für zehn Werst nehmen' (Pamjatniki prava feodalno-razdrobnoj Rusi XII—XV vv., Moskau 1953, S. 295, 315; Pskovskaja sudnaja gramota 1397 g.). Der Verf. hat in einer Hochzeitsschilderung, die im Kreis Solvyčegodsk im früheren Gouvernement Vologda aufzeichnet worden ist, ein Lied gefunden, worin das erwähnte Wort in der Form *podvoškoj* vorkommt (im Text Dat. Sg.: *podvoskomu*; *Živaja Starina* 1896: 1, 97). Aus der Beschreibung geht hervor, dass man das Wort als Synonym für *podruž'je* 'Helfer des Bräutigamsführers' gebraucht hat. Der Verf. glaubt nicht, das in Rede stehende Wort als Rückentlehnung aus dem Weissmeerkarelischen betrachten zu können (*pačvaška* > *podvoškoj*), sondern nimmt an, dass das russische Wort in dem traditionellen, freilich für bestimmte Gelegenheiten improvisierten Lied in seiner alten mundartlichen Form und in seiner alten Sekundärbedeutung konserviert worden ist. Er vermutet, dass die Schreibweise *podvoskoi* (= *podvoškoj*) (in den Gesetztexten des 14. und 15. Jahrhunderts aus Pleskau und Archangelsk) auch eine andere Aussprache widerspiegeln kann: *podvoškoj*, denn in den alten Sprachdenkmälern ist *ь* oft nicht vermerkt. Da eine Elision von *j* in nicht-intervokalischer Stellung im Russischen sehr selten ist, glaubt der Verf., dass dieser Schwund von einer sekundären Palatalisierung des *s*-Elements im Suffix *-(ь)sk-* verursacht sein kann: *podvojskoj* > *podvoškoj*. So ist die Entwicklung übrigens verlaufen, wo *v* vor diesem Suffix geschwunden ist (vgl. *moskovskzje* > *moskovskij* > *moskouskoj* (oder: *moskof'skoj*) > *moskoškoj* z.B. in einigen Mundarten der Gouvernements Novgorod, Vologda und Vjatka). Die Erscheinung ist auch in einigen Dialekten des Weissrussischen und Ukrainischen bekannt: weissruss. dial. *žeński(j)*; in der ukrainischen Schriftsprache ist die Entwicklung folgendermassen verlaufen: *panьskij* > *panьskij* > *panьskij* (= *panьskij*). Es gibt auch entsprechende Beispiel aus dem nordgrossrussischen Sprachraum: *pravleńskoj*, *gospoďskoj*, *cařskoj*, *dereven'skoj*). In diesen Fällen hat sich die Entwicklung anders vollzogen als in der Schriftsprache, wo nach dem Schwund der schwachen jer-Laute (*ь*) die früheren palatalisierten Konsonanten »hart« geworden sind, und zwar vor allen anderen »harten« Konsonanten ausser vor Labialen und Velaren (vgl. *goroďskzje* > *goroďskój*); die phonen-

tische Motivation dieses Lautgesetzes hat V. KIPARSKY in der Zeitschrift *Commentationes Humanarum Litterarum XXXVI: 3*, Helsinki 1964, vorgelegt.

Nach der Meinung des Verf. ist die Entlehnung des in Rede stehenden Wortes ins Karelische in der Zeit vom 13.—15. Jahrhundert geschehen, und zwar entweder aus der altrussischen Form *podvojskoj*, wobei der Schwund des *j* im Karelischen die Palatalisierung des *d* verursacht hat, oder aus der mundartlichen Form *podvoškoj*, wobei die Palatalisierung des Dentals vom *s* des Originals herrührte. Der Verf. betrachtet das russische Wort als eigenständig, im Gegensatz etwa zu *JALO KALIMA* (MSFOu. 243, Helsinki 1952, S. 134—135), der eine Entlehnung aus dem Polnischen annimmt. Poln. *podwojski* kann nach der Ansicht des Verf. eher aus dem Russischen entlehnt sein.

Hinsichtlich der Bedeutungsverschiebung 'Unterbefehlshaber; Gerichtsbote' > 'Brautwerber, Anführer bei der Hochzeit' macht der Verf. auf eine Parallelerscheinung aufmerksam, die auch in den Novgoroder Kulturkreis gehört. Nach dem Kurfürsten (*knjazь*) und dem Bürgermeister (*posadnikъ*) war der wichtigste Mann Gross-Novgorods der *tyjsackoj* (*tyjsackozje*) 'Tausendchaftsführer', der neben seinem hohen militärischen Amt auch politisch-administrative Aufgaben hatte (vgl. K. R. SCHMIDT, *Soziale Terminologie in russischen Texten des frühen Mittelalters* (bis zum Jahre 1240), Kopenhagen 1964, S. 510). Dieses Amt, das man schon Anfang des 13. Jahrhunderts auch in Kiev kannte, wurde ungefähr zur selben Zeit (im 15. Jahrhundert) abgeschafft wie das des Podvojskij. Das Wort aber lebt weiter, besonders in der Bedeutung 'Funktionär bei der Hochzeit'. Der *Tysjackij*, gewöhnlich der Pate des Bräutigams, ist Anführer der Begleiter des Bräutigams. Der Verf. hat das Wort in dieser Bedeutung erstmalig in Hochzeitsanweisungen aus dem Jahre 1500 gefunden, die von Ivan III. stammen. Da Ivan III. in diesen Anweisungen auf eine »uralte« Tradition hinweist, u.a. auf die Zeit des Grossfürsten Simeon Ivanovič (1340—1353), hat man nach der Meinung des Verf. allen Grund zu glauben, dass auch der bei der Hochzeit in wichtiger Funktion mitwirkende *Tysjackij* wenigstens schon im 14. Jahrhundert vorgekommen ist. Man kennt das Wort auch im Ukrainischen und Weissrussischen, wenn auch nur in einem engeren Gebiet. Der Verf. nimmt an, dass dieses Wort die erwähnte Bedeutung in der Zeit vom 12.—14. Jahrhundert angenommen hat, als der *Tysjackij* eine recht bedeutende Rolle in der Verwaltungsmaschinerie Russlands und besonders Novgorods spielte.